

Η βυλουργική δραστηριότητα στην περιοχή του Μετσόβου ιστορική προσέγγιση -Μουσειακή ανάδειξη

Φ. Δασούλας, Δρ Λαογραφίας,
Μέλος ΕΔΙΠ, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας
Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Περίληψη

Οι προβιομηχανικές κοινωνίες της Πίνδου και η συνολική τους παρουσία στο πλαίσιο των γεωγραφικών συνθηκών της ορεινής πραγματικότητας και των ιστορικών όρων που τις συγκρότησαν, αποτελούν τα τελευταία χρόνια αντικείμενο μελετών¹. Μέσα από αυτές τις προσεγγίσεις έγινε φανερό ότι οι διαστάσεις της ιστορικότητας και της ορεινότητας καθόρισαν σε σημαντικό βαθμό την προβληματική της αποκάλυψής αυτού του κόσμου. Συγκριμένα η οριοθέτηση του χρόνου της μεγάλης διάρκειας, εισάγοντας στην ανάγνωση της ιστορίας έναν ανθρωπολογικό χρόνο, προσεγγίζει την έννοια της ιστορικότητας ως μια πραγματικότητα των συνολικών φαινομένων. Αξιολογώντας, λοιπόν, τον ιστορικό χρόνο ως κοινωνική διάσταση των διαρκειών, καθίσταται ένα βασικό μεθοδολογικό εργαλείο για τη μελέτη του παραδοσιακού κόσμου, πτυχή του οποίου αποτελούσαν φυσικά και οι αγροτικές κοινωνίες της Πίνδου. Παράλληλα, η διάσταση της ορεινότητας, ως παράμετρος διαμόρφωσης πολιτισμικών φαινομένων, μας υπενθυμίζει ότι οι κοινωνίες που άκμασαν στην οροσειρά, μπορούν να γίνουν αντιληπτές μόνο αν ο ορεινός χώρος διερευνηθεί ως παραγωγικός χώρος και προσδιοριστούν οι σχέσεις που η ανθρώπινη κοινωνία και ιδιαίτερα ο κόσμος της εργασίας διάρθρωσαν σε αυτό. Ουσιαστικά αναφερόμαστε σε μια γεωγραφία των ανθρώπινων δραστηριοτήτων, θέμα το οποίο από τα μέσα του 20^{ου} αιώνα άρχισε να απασχολεί την επιστήμη της εθνολογίας και ως προς την τεχνική του διάσταση.

Στο πλαίσιο της ανωτέρω προβληματικής οι διαστάσεις του προβιομηχανικού κόσμου της Πίνδου άρχισαν να γίνονται αντιληπτές, όταν η μελέτη των κοινωνιών της μεγάλης κτηνοτροφίας στράφηκε σε μία συστηματική διερεύνηση του γεωγραφικού τους χώρου. Η μακρά διάρκεια της παρουσίας του στο ιδιόμορφο περιβάλλον των βουνών καθιστούσε αναγκαία την επίγνωση των προϋποθέσεων ανάπτυξης και των συνθηκών εξέλιξης στη διαδικασία διάρθρωσης του υλικού του πολιτισμού. Μεταξύ άλλων διαπιστώθηκε ότι η επιβίωση και οικονομική ανάπτυξη των πληθυσμών της οροσειράς δεν βασίστηκε μόνο στην υπερεκμετάλλευση ενός παλαιού αγροτικού κλάδου, όπως έγινε με την περίπτωση της κτηνοτροφίας, αλλά και στην κατοχή και εξέλιξη συγκεκριμένης τεχνογνωσίας. Αυτή η εξελικτική παράμετρος, αν και βασίζεται σε μία τεχνολογία σχεδόν αρχαϊκή για τα δεδομένα του βιομηχανικού κόσμου, δεν μπορεί να αγνοηθεί στον βαθμό που συνιστά παράγοντα οικονομικής και κοινωνικής διαφοροποίησης των αγροτικών πληθυσμών της Πίνδου.

Είναι χρήσιμο να επισημανθεί εδώ ότι σε περιπτώσεις πολιτισμών που τα κείμενα είναι ανύπαρκτα, οι τεχνικές αποτελούν το ενιαίο βάθρο της ιστορίας τους. Σε αυτές δεν εμπεριέχεται μόνο η τεχνική έκφραση μίας αγροτικής οικονομίας, αλλά ως μέρος οργάνωσης της παραγωγής συνιστούν βασική παράμετρο στη διαμόρφωση της κοινωνικής και

¹Μελέτες των τελευταίων ετών προσδιορίζουν ως ένα βαθμό το ιστορικό, γεωγραφικό, ανθρωπολογικό και περιβαλλοντολογικό πλαίσιο, εντός του οποίου διαμορφώθηκαν οι συγκεκριμένες παραγωγικές δομές. Βλ. ενδεικτικά Καραμανές 2011, Δασούλας 2009, Ρόκου 2007, Νιτσιάκος 1995, Halstead 1996: 63-70· Sivignon 1968: 5-43

οικονομικής οργάνωσης αυτών των κοινωνιών και κατ' επέκταση των κοινωνικών συστημάτων που τη διαχειρίζονται.

Η μελέτη των τεχνικών συστημάτων που εφαρμόζαν οι κάτοικοι της Πίνδου, αποκάλυψε ένα φάσμα διαφοροποιημένων παραγωγικών διαδικασιών και αντίστοιχων τεχνικών, τεκμηριώνοντας έτσι το πεδίο των αφηγήσεων που αναφέρονταν σε έναν αγροτικό κόσμο που διακρίνονταν για τον παραγωγικό του πολυμορφισμό. Η τεχνολογική συνιστώσα αυτού του κόσμου αποκτά ιδιαίτερη βαρύτητα κατά τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και σχετίζεται με την εκμετάλλευση των δασών. Αφορά τη χρήση υδροκίνητων ξυλοπριστικών μηχανισμών, οι οποίοι προσδίδουν στην υλοτομία διαστάσεις σημαντικής οικονομικής δραστηριότητας, απορροφώντας τμήμα του πληθυσμού τη οροσειράς προερχόμενο κυρίως από τον γεωργικό κλάδο, ο οποίος είχε εισέλθει τότε ανεπιστρεπτή σε μία πορεία παρακμής. Ως τότε η διαθέσιμη τεχνολογική υποδομή καθιστούσε την εκμετάλλευση των δασών μία χαμηλής εντάσεως παραγωγική δραστηριότητα, η οποία ωστόσο δεν μπορεί να αγνοηθεί στον βαθμό που συνιστά μία από τις διακριτές και χαρακτηριστικές οικονομικές δομές του ορεινού κόσμου της Ελλάδας.

Η ανίχνευση των γεωγραφικών και περιβαλλοντολογικών διαστάσεων αυτής της δραστηριότητας υπέδειξαν τους ορεινούς όγκους του βορειοελλαδικού χώρου και περισσότερο το δυτικό του τμήμα ως κύρια ζώνη ανάπτυξης της κατά το παρελθόν. Η οροσειρά της Πίνδου και ιδιαίτερα το κεντρικό και βόρειο τμήμα της που καλύπτεται από εκτεταμένα δάση, κατέχει κεντρική θέση σε αυτές τις αφηγήσεις. Βέβαια κάθε μορφή ξυλουργικής δραστηριότητας που ασκούνταν από τους πληθυσμούς της Πίνδου δεν συνιστούσε ολοκληρωμένη οικονομική δομή. Η υλοτόμηση με το τσεκούρι ή το πριόνισμα ενός κούτσουρου αποτελούσαν τεχνικές οικείες σχεδόν σε όλο τον πληθυσμό της οροσειράς. Επίσης, το σκάλισμα μορφών επάνω στο ξύλο ήταν μία από τις ευχάριστες ασχολίες των κτηνοτρόφων της. Αυτή η πρωτογενής μορφή επεξεργασίας του ξύλου μπορεί να εξασφάλιζε ικανούς υλοτόμους και λαϊκούς καλλιτέχνες, ωστόσο ελάχιστοι είναι οι οικισμοί όπου η τέχνη της ξυλουργίας ασκείται ως βιοποριστικό επάγγελμα. Ακόμη όμως και σε αυτούς η ξυλουργική ομάδα συγκροτείται κατά πλειοψηφία από εξειδικευμένους υλοτόμους. Αναφερόμαστε σε ομάδες ανθρώπων που παρήγαγαν κατά βάση οικοδομική ξυλεία, σανιδοποιώντας κορμοτεμάχια στα σημεία υλοτόμησης. Ωστόσο, τα δεδομένα της έρευνας υποδεικνύουν μία περιοχή της οροσειράς που αναιρεί την ανωτέρω αντίληψη. Πρόκειται για την περιοχή του Μετσόβου, όπου το οικονομοτεχνικό πλαίσιο δράσης της ξυλουργικής ομάδας, διαμορφώνει ιστορικά ένα διαφοροποιημένο μοντέλο λειτουργίας συγκριτικά με την υπόλοιπη Πίνδο. Εδώ η τεχνική ομάδα του ξύλου είναι συγκροτημένη από παλιά σε μία βιοτεχνική βάση. Χωρίς να είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε τις απαρχές αυτής της δραστηριότητας, τα στοιχεία που διαθέτουμε μας δείχνουν ότι η ενασχόληση των κατοίκων της περιοχής με την ξυλουργία διαγράφει μία πορεία αρκετών αιώνων. Η πρώτη σαφής μαρτυρία χρονολογείται στο έτος 1500. Αναφέρεται σε ανθρώπους από «τα βουνά του Μετσόβου», που μετέφεραν ανά δύο τα κουπιά, με τα οποία εξόπλιζαν οι Οθωμανοί τις γαλέρες που καθέλκυναν στην Πρέβεζα². Αναλογιζόμενοι ότι έχουμε να κάνουμε με την παραγωγή χιλιάδων κουπιών, τότε μιλάμε για μία επιχείρηση που απαιτούσε πολλούς και έμπειρους υλοτόμους και ξυλουργούς. Γνωρίζοντας ότι έως πρόσφατα υπήρχαν μεταξύ των πληθυσμών της Πίνδου τεχνικές ομάδες με παράδοση αιώνων στην υλοτόμηση και την επεξεργασία του ξύλου, μπορούμε να υποθέσουμε ότι και οι τεχνίτες που συμμετείχαν το

²Μέρτζιος, 1936: 25, 26.

1500στην κατασκευή των κουπιών ήταν ντόπιοι. Αυτό σημαίνει ότι μεταξύ του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα στα δάση της κεντρικής Πίνδου δρούσαν τεχνικές ομάδες, που υλοτομούσαν και επεξεργάζονταν ξυλουργικά προϊόντα. Η συγκεκριμένη μαρτυρία μας υποδεικνύει ότι η περιοχή του Μετσόβου, ευρισκόμενη στο σημείο όπου συγκλίνουν τα μεγάλα δασικά συμπλέγματα της κεντρικής Πίνδου, ενδεχομένως να συνιστούσε από παλιά κοιτίδα τεχνιτών του ξύλου. Ενδεικτική ως προς αυτό είναι μία ακόμη μαρτυρία του 18^{ου} αιώνα. Αφορά ναυπηγικές εργασίες που εκτελούσαν οι Γάλλοι στην περιοχή της Πρέβεζας. Οι ξυλοκόποι που εργάζονταν εκεί καταγράφονται στις σχετικές πηγές ως «Turcs de Valachie – Τα ούρκοι της Βλαχίας» ή «Γρεβενικιώτες»³. Ο τελευταίος γεωγραφικός προσδιορισμός παραπέμπει στο όμορο με το Μέτσοβο σημερινό χωριό Γρεβινίτι, έναν οικισμό όπου κατά την προφορική παράδοση οι κάτοικοί του αποτελούσαν σε παλιότερες εποχές μία επιδέξια ξυλουργική ομάδα⁴. Βέβαια ο 18^{ος} αιώνας, εποχή συγκρότησης του οικονομικού χώρου των Ελλήνων, δεν μπορεί παρά να επηρέασε και την ξυλουργική δραστηριότητα. Η ανάμιξη πληθυσμών του ηπειρωτικού-μακεδονικού χώρου στο χερσαίο βαλκανικό εμπόριο, επιφέρει αντίστοιχα την πολεοδομική και αρχιτεκτονική ανάπτυξη οικιστικών κέντρων εκατέρωθεν της Πίνδου, γεγονός που συμβάλει σε μία περαιτέρω μεγέθυνση του ξυλουργικού τομέα. Αν εκλάβουμε την ύπαρξη εξειδικεύσεων ως ένδειξη ανάπτυξης αυτού του κλάδου, τότε σίγουρα αυτή η εξέλιξη αφορά κατά κύριο λόγο του ξυλουργούς του Μετσόβου. Όπως διαπιστώνεται από τα στοιχεία της έρευνας, πρόκειται για τημόνη περιοχή της οροσειράς που εμφανίζει μία μεγάλη ξυλουργική ομάδα, η οποία έχει αναπτύξει από παλιά διάφορες εξειδικεύσεις. Έχοντας υπόψη τις γραπτές πηγές και τις αφηγήσεις της προφορικής παράδοσης μπορούμε βάση της ορολογίας της τοπικής γλώσσας να διακρίνουμε τις τεχνικές ομάδες της ξυλουργίας που δραστηριοποιούνταν στο Μέτσοβο σε τρεις βασικές εξειδικεύσεις τους *ταλιαδόρους*⁵, τους *νταβαντζήδες* και τους *βαενάδες*. Οι τεχνικές και οικονομικές προϋποθέσεις άσκησης της τέχνης που ασκούσε η κάθε μια από αυτές τις ομάδες καθόριζε και τα χωρικά όρια της δράσης της. Για παράδειγμα οι *ταλιαδόροι*, δηλαδή οι ξυλογλύπτες, έχουν αφήσει τεχνουργήματα σε πολλά μέρη του ελλαδικού και βαλκανικού χώρου ειδικά στη διακόσμηση ναών. Ως περιπλανώμενοι τεχνίτες τον περισσότερο καιρό απουσίαζαν από τον τόπο τους, ωστόσο δεν παραλείπουν να αφήσουν σημάδια της καλλιτεχνικής τους δράσης στα αρχοντικά και τις εκκλησίες της πατρίδας τους. Από την άλλη πλευρά οι *νταβαντζήδες*, δηλαδή οι τεχνίτες που ασχολούνταν με όλο το φάσμα των σχετικών με τις οικοδομές ξυλοκατασκευών, αποτελούσαν μια πιο εδραία ομάδα, αν και μετέβαιναν και σε άλλες περιοχές για εργασίες. Σε ένα έγγραφο με ημερομηνία 5 Μαρτίου του 1799 η δημογεροντία του Μετσόβου διατάζει εγγράφως τον επίτροπο της Αγίας Παρασκευής, που ήταν ο ταμίας των φορολογικών εσόδων του Μετσόβου να δώσει «των μαστόρων οπού δουλεύουν εις τον υψηλώτατον γρόσια εκατόν πενήντα :150:» και επίσης να δώσει «του ντάσιου παπαφύλου οπού να απεράση ταις γρενταίς

³ Γιαννακοπούλου 1987:193 – 197.

⁴ Δεναποκλείεται ο όρος «Γρεβενικιώτες» να προσδιόριζε όλους του κατοίκους του Βλαχοζάγορου, καθώς το Γρεβινίτι ήταν το κυριότερο χωριό της περιοχής. Αν και στα τέλη του 19^{ου} αιώνα οι κάτοικοι του Γρεβενιτίου έχουν εγκαταλείψει πλέον την τέχνη της υλοτομίας, υπάρχουν αποδείξεις ότι την εξασκούσανε παλαιότερα. Σε επιστολή του 1836 οι τουρκικές αρχές των Ιωαννίνων αιτούν από το διοικητή και τους προεστούς του Μετσόβου να μην πειράζουν οι ένοπλοι φύλακες τους «Γρεβενιτάτους», με τους οποίους έχουν κλείσει συμφωνία να υλοτομήσουν οικοδομική ξυλεία για ορισμένες οθωμανικές οικίες των Ιωαννίνων, από τα δάση που βρίσκονται στο σύνορο μεταξύ του χωριού Γρεβινίτι και του Μετσόβου. Επίσης, σύμφωνα με τις προφορικές παραδόσεις των υλοτόμων της Βωβούσας, οι οποίοι στα τέλη του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αιώνα αποτελούσαν μία από τις ικανότερες τεχνικές ομάδες της Πίνδου, την τέχνη τους τη διδάχθηκαν από το Γρεβινίτι. Πλατάρης 1982:133 · Κολτσίδα 1997: 54.

⁵ Σταματέλος 1973: 12-15· Σοφιανός 1993: 217- 289· Παπαζήσης 1997:49-154· Σιούλης 2001: 225-227.

οπού έχουμε εις αρδομίστα γρόσια εκατόν». Στην προκειμένη περίπτωση υψηλότερος είναι ο Αλή Πασάς, κάτι που επιβεβαιώνει την μαρτυρία του Rouqueville για πολλά μπουλούκια μαστόρων Μετσοβιτών που έκτιζαν τα ανάκτορα του Βεζύρη, με τη διαφορά ότι δεν απασχολούνταν μόνο κτίστες αλλά, όπως βλέπουμε στο παραπάνω απόσπασμα, και ξυλουργοί. Όμως, κατά την προσφιλή τακτική του Αλή Πασά, τόσο τα έξοδα για τα μεροκάματα των μαστόρων, όσο και η ξυλεία που χρησιμοποιείται στην κατασκευή των ανακτόρων, επιβάρυναν το ίδιο το Μέτσοβο, που, επιπλέον, πρέπει να καταβάλει και τα έξοδα μεταφοράς της στην Αρδομίστα (νυν Λουγκάδες) στην ανατολική πλευρά της λίμνης των Ιωαννίνων. Προφανώς, εκεί αποθήκευαν τη μεταφερόμενη από το Μέτσοβο ξυλεία, η οποία στη συνέχεια μεταφέρονταν με καΐκια στα Ιωάννινα. Με την ανωτέρω μαρτυρία τεκμηριώνεται όχι μόνο η υπερτοπική τους δράση αλλά και η ικανότητά τους ως τεχνιτών του ξύλου⁶. Το φάσμα των κατασκευών που πραγματοποιούσαν οι *νταβαντζήδες* ήταν αρκετά διευρυμένο. Περιλάμβανε κάθε μορφής ξύλινη κατασκευή που απαιτούσε μία οικοδομή, έπιπλα ακόμη και ξύλινα εργαλεία όπως τα σύνεργα της υφαντικής. Δηλαδή, με πιο σύγχρονες έννοιες ήταν ταυτόχρονα μαραγκοί, επιπλοποιοί, κατασκευαστές εργαλείων, αλλά και διακοσμητές αφού η βάση της εσωτερικής διακόσμησης των σπιτιών του Μετσόβου ήταν το ξύλο. Στις τοπικές πηγές ο όρος *νταβαντζήδες* εμφανίζεται πρώτη φορά στα μέσα του 18^{ου} αιώνα στο κατάστιχο του μοναστηριού της Κόκκινης Πέτρας. Εκεί κατασκευάζουν τα κελιά, τις πόρτες, τις ξύλινες σκάλες και τις αλευροθήκες του μοναστηριού⁷. Από την άλλη πλευρά οι *βαενάδες* αποτελούσαν μια κατεξοχήν εργαστηριακή ομάδα, δηλαδή η παραγωγική διαδικασία λάμβανε χώρα σε τοπικά εργαστήρια. Συνεπώς αποτελούσαν την πιο εδραία ομάδα ξυλουργών. Μπορούμε να αποδώσουμε σε αυτή την ομάδα την ιδιότητα το βαρελοποιού, ωστόσο αυτή η ερμηνεία είναι σχετικά συμβατική. Οι *βαενάδες* δεν κατασκεύαζαν μόνο βαρέλια αλλά και σε κάθε μορφής ξύλινο δοχείο που χρησιμοποιούσαν τα νοικοκυριά, όπως δοχεία νερού, διαφόρων ειδών κουβάδες, ακόμα και ξύλινες βρύσες. Το μεγάλο τους μυστικό ήταν η χρήση ξύλου από ρόμπολο, του οποίου η υφή εξασφάλιζε απόλυτη στεγανότητα στα δοχεία που κατασκεύαζαν. Η λήψη του γινόταν κυρίως από τα δάση του όρους Μαυροβούνι⁸.

Πέραν των ανωτέρω εξειδικεύσεων στην περιοχή δρούσε και μια ξυλουργική ομάδα που υλοτομούσε τα δάση της περιοχής με σκοπό την παραγωγή οικοδομικής ξυλείας⁹. Δεν αποκλείεται αυτή η δραστηριότητα να αποτελούσε αρχικά μία συμπληρωματική δραστηριότητα άλλων αγροτικών ομάδων. Στο φύλλο 18α του κατάστιχου της μονής του Κόκκινου Λιθαρίου υπάρχει η εξής καταχώρηση: «1759: *ιουλίου:15 : επήρα από τους βλάχους οπού εύγαζαν σανήδια εις την Τζούκαν κομάτια : 400 : πρόσ : 8 :ας 3150*»¹⁰. Σε αυτή τη φράση προκαλεί εντύπωση η αναφορά σε βλάχους υλοτόμους σε μία βλαχόφωνη περιοχή.

⁶Rouqueville 1826: 405· Πλατάρης 1982: 105, 120.

⁷Κατάστιχο Ιεράς Μονής Ζωοδόχου Πηγής (Κόκκινου Λιθαρίου) ετών 1700-1865, φ. 18^α, 21 β.

⁸Στην κορυφή και τις πλαγιές του Μαυροβουνίου ακόμα και σήμερα εντοπίζονται εκατοντάδες κατακεείμενοι κορμοί ρόμπολου, απομεινάρια της παλιά πυρκαγιάς, που κατέστρεψε το τεράστιο δάσος του βουνού. Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι τα ρόμπολα του Μαυροβουνίου, λόγω της ιδιότητας του ξύλου τους να εξασφαλίζουν στεγανότητα, υπέστησαν συστηματική υλοτόμηση από τους βαρελάδες του Μετσόβου έως και τα μέσα του 20^{ου} αιώνα. Ο Λαμπρίδης περιγράφοντας τα δάση του Μετσόβου μαρτυρεί ότι «...το Μπουνίκου εις την μεσημβρινήν πλευράν του Μαυροβουνίου, ένια των πευκών έχουσιν ύψος 60-80 ποδών, περίμετρον δε περι τον κορμόν 15 ποδών. Σημειωτέον δε ότι εις το δάσος τούτο υλοτομούνται αι προσφορώτεραι σανίδες και δόγαι. Πωλείται δ' εκάστη οκά ξύλων αντί 3) 40». Λαμπρίδης 1993: 17.

⁹Κατάστιχο οικογένειας Χρόνα ετών 1877-1918.

¹⁰ Σήμερα, οι διάσπαρτες μονάδες ρόμπολου που υπάρχουν στην «Τσούκα» φανερώνουν ότι στο παρελθόν η συγκεκριμένη τοποθεσία υπέστη έντονη υλοτομική δραστηριότητα.

Πολύ πιθανόν αυτός ο προσδιορισμός να αφορά μέλη της κτηνοτροφικής ομάδας. Το δεύτερο στοιχείο που δημιουργεί εύλογα ερωτήματα είναι η ενασχόλησή της κτηνοτροφικής ομάδας με την παραγωγή ξυλείας. Κατά την επικρατούσα αντίληψη οι οικονομικές δραστηριότητές τους αφορούσαν αποκλειστικά τον κτηνοτροφικό κύκλο. Η δράση τους και ως ξυλουργική ομάδα δημιουργεί μία σειρά ερωτημάτων αναφορικά με την οργάνωση, τη μεταφορά και την πώληση των σανίδων που παρήγαγαν. Λειτουργούσαν άραγε οι ίδιοι και ως έμποροι ή μήπως μίσθωναν την εργασία τους ξυλέμποροι. Αυτή η μαρτυρία, ωστόσο, δεν αναιρεί την ύπαρξη μίας αμιγούς επαγγελματικής ομάδας. Σε έγγραφο του 1830 γίνεται αναφορά σε μετσοβίτες *ξυλοφόρους*, οι οποίοι έκοβαν παρανόμως δέντρα στο τσιφλίκι της Ντερβεντίστας¹¹. Βέβαια ο όρος «ξυλοφόροι» παρουσιάζει ερμηνευτικές δυσκολίες. Δεν γνωρίζουμε αν αναφέρεται σε απλούς υλοτόμους ή αφορά παραγωγούς οικοδομικής ξυλείας. Σε μεταγενέστερες πηγές εντοπίζουμε φορείς πολλών ξυλουργικών ομάδων να υλοτομούν οι ίδιοι τα δέντρα, από τα οποία θα προσκομίζανε την πρώτη ύλη που μεταποιούσαν. Η παραγόμενη στα δάση της περιοχής οικοδομική ξυλεία δεν προορίζονταν μόνο για την τοπική αγορά, αλλά προμήθευε και άλλα αστικά κέντρα. Ενδεικτικό ως προς αυτό είναι ένα οθωμανικό έγγραφο του 1831, με το οποίο οι τουρκικές αρχές των Ιωαννίνων ζητούν από τους μετσοβίτες να στείλουν σανίδες με καθορισμένες διαστάσεις, ώστε να χρησιμοποιηθούν στο κτίσιμο του πύργου του ωρολογίου του Κάστρου¹².

Τα ανωτέρω παραδείγματα καθιστούν φανερό ότι μεταξύ του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα οι ξυλουργικές δραστηριότητες των Μετσοβιτών συνιστούν ήδη μία βιοτεχνική απασχόληση. Φυσικά η ξυλουργία δεν αποτελούσε, όπως η κτηνοτροφία ή η γεωργία, μία καθολική δραστηριότητα του πληθυσμού αλλά ειδικότητα συγκεκριμένης ομάδας. Με εξαίρεση την ειδικότητα των *ταλιαδόρων*, η ξυλουργική ομάδα του Μετσόβου σε ένα μεγάλο βαθμό αποτελεί μία εδραία βιοτεχνική ομάδα, η οποία έως και τα μέσα του 20^{ου} συνιστά τμήμα ενός διακριτού κοινωνικού στρώματος. Πρόκειται για ανθρώπους που ζούσαν στις συνοικίες των «Γκιόσιανοι», όπως αποκαλούνται στην τοπική γλώσσα οι κάτω συνοικίες του Μετσόβου. Οι οικονομικές τους δραστηριότητες απόλυτα διαφοροποιημένες από αυτές της κτηνοτροφικής ομάδας, που καταλαμβάνει τις πάνω συνοικίες του Μετσόβου, συνιστούν ένα στοιχείο που συνέβαλε στη διαμόρφωση της κοινωνικής διαστρωμάτωσης του πληθυσμού του Μετσόβου κατά την οθωμανική περίοδο¹³. Αυτοί ασκούσαν κατά κύριο λόγο γεωργικές, μεταφορικές και οικοδομικές δραστηριότητες. Επίσης, ήταν γνώστες της υδροκίνητης τεχνολογίας, γεγονός που τους επέτρεπε να διατηρούν στην ποταμιά του Μετσόβου κάθε μορφής υδροκίνητο εργαστήριο¹⁴. Φυσικά η ξυλουργική συνιστά για αυτούς την πιο διακριτή οικονομική τους δραστηριότητα. Εκτός του ότι από παλιά ασκούσαν τις εξειδικεύσεις που ήδη αναφέρθηκαν, συνέβαλαν καθοριστικά και στην εξέλιξή της σε έναν σύγχρονο βιοτεχνικό κλάδο που άκμαζε ως πρόσφατα¹⁵. Η αρχική συγκρότηση αυτής της ομάδας καθώς και η προέλευση των τεχνικών της γνώσεων αποτελούν ζητήματα που δύσκολα μπορούν να διευκρινιστούν μέσα από τις πενιχρές έως και ανύπαρκτες πληροφορίες που διαθέτουμε για αυτό το θέμα. Ενδεχομένως η μελέτη των τεχνικών να μας δώσει κάποιες πληροφορίες για τις πιθανές διασυνδέσεις με τον ευρύτερο ελλαδικό ή βαλκανικό χώρο. Η δραστηριότητά της, ωστόσο, καθώς και η εξέλιξή της σε βιοτεχνική ομάδα πιθανόν να μην είχαν συντελεστεί, εάν δεν συνέτρεχαν δύο συγκεκριμένες προϋποθέσεις. Πρώτον εγγύτητα παραγωγικών δασών και

¹¹ Πρόκειται για το σημερινό όμορο με το Μέτσοβο χωριό Ανθοχώρι. Βλάχος 1973: 325.

¹² Πλατάρης 1982: 105, 120.

¹³ Δασούλας 2009: 271-273· Λαμπρίδης 1993: 52-56

¹⁴ Δασούλας 2012.

¹⁵ Δασούλας 2007.

δεύτερον ύπαρξη τοπικής αγοράς. Σχεδόν κανένας οικισμός της Πίνδου δεν συνδύαζε αυτά τα στοιχεία ή τουλάχιστον δεν τα συνδύαζε στο βαθμό που παρουσιάζονται στην περίπτωση του Μετσόβου. Εκτός του ότι περιβάλλεται από εκτεταμένα και ποικιλόμορφα δασικά συμπλέγματα, η δημογραφική μεγέθυνση που παρατηρείται ήδη από τις αρχές του 18^{ου} αιώνα το καθιστά ένα μεγάλο πληθυσμιακό κέντρο για τα δεδομένα του ορεινού κόσμου, όπου εκτός από τα φτωχά αγροτικά στρώματα κατοικείται και από ένα σχετικά εύπορο στρώμα πληθυσμού με ευρύτερες δυνατότητες δαπανών¹⁶. Φυσικά η συμβολή των προαναφερόμενων παραγόντων στην ανάπτυξη της ξυλουργικής βιοτεχνίας του Μετσόβου θα μπορούσε να ακυρωθεί, αν δεν ήταν εφικτή η δυνατότητα λήψης πρώτης ύλης. Δεν αναφερόμαστε στην εγγύτητα των εκμεταλλεύσιμων δασών και τις σχετικές μεταφορικές υποδομές, αλλά στο θεσμικό πλαίσιο που διείπε την υλοτόμησή τους. Σε γενικές γραμμές αυτό καθοριζόταν από την κεντρική εξουσία. Ωστόσο, δεν έλειπαν και κάποιες μορφές εθιμικού δικαίου προερχόμενες από τις διευθετήσεις των τοπικών κοινωνιών.

Προ του 19^{ου} αιώνα, η εκμετάλλευση των δασών στον χώρο της Οθωμανικής αυτοκρατορίας γινόταν χωρίς περιορισμούς¹⁷. Γενικά, μέχρι και το 1869 που τίθεται σε εφαρμογή ο νόμος περί δασών, τα δάση της οθωμανικής επικράτειας, από νομικής απόψεως, υπάγονται στην κατηγορία των λεγομένων «εγκαταλελειμμένων γαιών», δηλαδή των γαιών που δεν εξουσιάζονταν από κάποια άτομα αλλά αφήνονταν στην διάθεση όλων των ανθρώπων ή στους κατοίκους των χωριών, για να τα καρπούνται. Συνεπώς, ούτε παραχωρούνταν, ούτε μεταβιβάζονταν, ούτε μπορούσε να αποκτήσει κάποιος σε αυτά δικαίωμα εγκατάστασης¹⁸. Κατά πάσα πιθανότητα, το άνωθεν περιγραφόμενο καθεστώς των δασών ίσχυε και για την περιοχή της Πίνδου, αν και οι πληροφορίες που διαθέτουμε, ειδικά

¹⁶Ο Παναγιώτης Αραβαντινός στην *Χρονογραφία* του αναφέρει ότι «οι πρόκριτοι κάτοικοι του Μετσόβου ζώσι καλώς και φιλοκάλως, έχοντες οικήματα υπερβαίνοντα κατά την αξίαν, και τα κοσμήματα τας λαμπροτέρας οικίας των Ιωαννιτών» και ο Philippson στα τέλη του 19^{ου} αιώνα προσθέτει ότι τα σπίτια του Μετσόβου είναι συνήθως μεγαλοπρεπή και με γερή κατασκευή, κάτι που επιβάλλεται και από το βαρύ κλίμα. Όχι μόνο τα σπίτια των προκρίτων αλλά και των κατωτέρων τάξεων απαιτούσαν μεγάλες ποσότητες ξυλείας, αφού πλαισιώνονταν από πολλές πρόσθετες ξύλινες κατασκευές, ώστε να είναι ευπαρουσίαστα και ζεστά τον χειμώνα. Παράλληλα, τα πολλά κληροδοτήματα του Μετσόβου, χρηματοδοτώντας τη δημιουργία μεγάλων δημόσιων οικοδομών και την επιδιόρθωση ή το κτίσιμο νέων ναών, συμβάλανε και αυτά στην αύξηση της ζήτησης για ξυλεία. Δεν πρέπει όμως να ξεχνάμε και το μόνιμο τουρκικό τάγμα, που διέμενε από το 1854 στο φρούριο του Μετσόβου και που διατηρούσε στην γύρω περιοχή πολλά ξύλινα φυλάκια. Αραβαντινός [χ.χ.]: 109· Philippson 1897:187.

¹⁷Αυτό σημαίνει ότι τα περιθώρια της κεντρικής διοίκησης ή κάποιας άλλης αρχής για επέμβαση ήταν ανύπαρκτα, διότι δεν υπήρχε κάτι να ρυθμιστεί ή ανάγκη για την τήρηση κάποιων ρυθμίσεων. Όπως και με τη γεωργική γη, η πλήρης κυριότητα των δασών ανήκε στο κράτος, το οποίο παραχωρούσε τη νομή τους στα χέρια υψηλών αξιωματούχων της Πύλης ή στους κατά τόπους τιμαριώτες. Επίσης, υπήρχαν εκτεταμένες δασικές εκτάσεις που ανήκαν σε βακούφια. Μόνον από φορολογικής απόψεως ενδιαφέρονταν η κεντρική διοίκηση, ωστόσο αυτό το ενδιαφέρον εξαντλείτο στο ύψος του ετησίου ποσού που έδινε ο εκάστοτε ενοικιαστής των φόρων. Υπήρχε στην Κωνσταντινούπολη μία υψηλή αρχή, που ανάμεσα στα άλλα καθήκοντά της είχε και την επίβλεψη των δασών. Πρόκειται για τον Μποτοσαντζήμπαση, έναν αξιωματούχο με μεγάλη ισχύ και πολλαπλά καθήκοντα, ανάμεσα στα οποία την επίβλεψη των ανακτόρων, των υδάτων και των δασών, την εποπτεία του σαραγιού, την προμήθεια με τρόφιμα και άλλα. Αν και εκτελούσε ορισμένες φορές επιθεωρήσεις στην επαρχία, όπου απαιτούνταν, δεν μπορούμε σε καμία περίπτωση να τον ταυτίσουμε με κάποια δασική αρχή, όπως την εννοούμε σήμερα, αλλά να τον θεωρήσουμε ως ένα είδος αυτόνομου υπαλλήλου που ενεργούσε κατά περίπτωση. Κορατζίδης 1913: 102· Γρίσπος 1973: 123-126.

¹⁸Από αυτήν την άποψη τα δάση υπάγονταν στις διατάξεις, που ίσχυαν για την κοινόχρηστη ή νεκρά γη (mawât), όπου επιτρέπονταν σε όλους η λήψη υλογενών καρπών, διότι οι γαίες αυτής της κατηγορίας δεν ανήκαν σε κανέναν και ο καθένας είχε το δικαίωμα να αξιοποιεί τους καρπούς αυτούς είτε προς ιδίαν χρήση είτε προς εμπορία. Γρίσπος 1973: 127· Inalcik 1983: 108· Οικονομόπουλος 1942: 7.

για την πριν το 19^{οο} αιώνα εποχή, είναι μηδαμινές¹⁹. Το δασικό καθεστώς της περιοχής του Μετσόβου, όπως θα δούμε παρακάτω, δεν διέφερε από τα γενικώς ισχύοντα στον οθωμανικό χώρο. Ωστόσο, το σημείο που διαφοροποιούσε το Μέτσοβο από τις υπόλοιπες περιοχές της Πίνδου και γενικά του ελλαδικού χώρου είναι η αντίληψη που υπήρχε περί της χρήσης των δασών. Ήταν από τις λίγες δασοκτήμονες περιοχές που απέδιδε στα δάση σημαντικό οικονομικό ρόλο. Για να γίνει αυτό κατανοητό, θα πρέπει να επισημάνουμε ότι κατά την οθωμανική περίοδο η πλειοψηφία των πληθυσμών του ελλαδικού χώρου δεν εκλάμβανε τα δάση ως πλουτοπαραγωγική πηγή, αλλά ως άχρηστους και επικίνδυνους λόγγους, εντός των οποίων κυκλοφορούσαν μόνο άγρια θηρία και ληστές. Μία τέτοιου είδους θεώρηση ήταν φυσικό να καθιστά τα δάση στην αντίληψή τους εκτάσεις παθητικές για τις γεωργοκτηνοτροφικές δραστηριότητες, που μόνο με τον αφανισμό τους θα μπορούσαν να αποβούν χρήσιμες²⁰. Όμως, ακόμη και σε περιοχές που γινόταν ξύλευση των δασών δεν υπήρχε κάποια διαχειριστική μέριμνα και η υλοτόμηση ήταν ανεξέλεγκτη²¹. Μόνο όταν κινδύνευαν να παρασυρθούν οι οικισμοί και τα χωράφια από τον όγκο των φερτών υλών που κατέβαζαν οι βροχές, επιβάλλονταν κάποια μέτρα προστασίας των δασών²². Σχεδόν τίποτα δεν γνωρίζουμε για το καθεστώς που ρύθμιζε τη διαχείριση των δασών του Μετσόβου, κατά τους πρώτους οθωμανικούς αιώνες. Από τα φορολογικά κατάστιχα του 1454 και του 1506 λείπει κάθε αναφορά σε φόρους σχετικούς με τα δάση ή την υλοτομία, γεγονός που θα μπορούσε να μας οδηγήσει στο συμπέρασμα, ότι δεν είχαν φορολογικό ενδιαφέρον. Εκτός, όμως, από τους ξυλουργούς, το δάσος νέμονταν και οι υπόλοιποι κάτοικοι της περιοχής, με σκοπό την προμήθεια καυσόξυλων αλλά και γενικά ξυλείας για οποιαδήποτε άλλη χρήση. Μαρτυρίες για το νομικό καθεστώς των δασών της, κατά τη διάρκεια του 18^{οο}, δεν διαθέτουμε, εν τούτοις, όπως φαίνεται από μεταγενέστερες πηγές, το διαχειρίζονταν ως «μπαλταλίκι». Αυτό σημαίνει ότι οι κάτοικοί του νέμονταν ακώλυτα και αφορολόγητα τα

¹⁹Σύμφωνα με μία άποψη, τα δάση της Ηπείρου, εκ των οποίων τα σημαντικότερα βρίσκονται επί της Πίνδου, δεν είχαν δημευθεί κατά την τουρκοκρατία, αλλά αποτελούσαν ιδιοκτησία των κοινοτήτων. Ασφαλώς, για τα κεφαλοχώρια της Πίνδου, των οποίων οι κοινόχρηστες και ιδιωτικές γαίες ανήκαν στους κατοίκους, δεν μπορούμε να φανταστούμε ένα διαφορετικό καθεστώς για τα δάση τους. Αλλά ακόμη και σε εκείνους τους οικισμούς της οροσειράς, που είχαν υπαχθεί σε καθεστώς φεουδαλικής εξάρτησης, δεν υπήρχε λόγος οι Οθωμανοί νομείς των δασών τους να επιδοθούν στην απόσπαση προσόδων, όσο δεν μπορούσαν να τα εκμεταλλευτούν εμπορικά. Μπορεί να ήταν σχετικά εύκολο να ελεγχθούν οι υλοτομίες κάποιων μικρών δασών ή των δασών που περιέβαλαν περιφερειακά τα χωριά, ωστόσο θεωρούμε ότι ήταν αδύνατον να πραγματοποιηθεί παρόμοιος έλεγχος από τα όργανα των τιμαριούχων στα ενδότερα των απέραντων δασών της Πίνδου. Στεφάνου 1958: 142-153· Ζιάγκος 197: 120.

²⁰Ο Rouqueville περιγράφοντας τα βουνά γύρω από τους Καλαρρύτες αναφέρει ότι κάποτε ήταν κατάφυτα από δέντρα, ενώ στην εποχή του είχαν απογυμνωθεί. Ως αιτία γυμνότητας αυτών των βουνών θεωρεί την τακτική των Βλάχων να τα πυρπολούν κάθε χρόνο, κοντά στο φθινόπωρο, προκειμένου το χιόνι να σκεπάσει τη στάχτη τους και σαν έρθει η άνοιξη να σπείρουν μερικά χωράφια με σίκαλη. Βλ. Rouqueville 1994: 322. Επίσης, ο Κ. Σάμιος σε ένα από τα πρώτα δασολογικά πονήματα για την Πίνδο, περνώντας κοντά στα 1900 από την περιοχή του Ασπροποτάμου, αναφέρει ότι τα δάση της περιοχής «...τα πλείστα κοινοτικά και τινά εθνικά, υπέστησαν απαράλλακτα, όπως όλα τα δάση της Ελλάδας, την επιροήν δύο κακών. Καθ' όσον, εφ' όσον μεν αι χώραι αύται διετέλουν υπό τον Τουρκικόν ζυγόν, οι κάτοικοι των μερών τούτων, εις τα αυτόσε δάση δεν απέβλεπον ειμή εχθρούς της γεωργίας και της κτηνοτροφίας, ως ουδεμίαν άμεσον ωφέλειαν εξ αυτών αρνόμενοι, και διά πυρός και σιδήρου κατέστειπον και εξεχέρσουν τα δάση, προς απόκτησιν αγρών αραβόσιτου και λειβαδίων». Σάμιος 1900: 32-37.

²¹ Αναφερόμαστε κυρίως στα μπαλταλίκια, δηλαδή τα δάση που δινόταν στην ελεύθερη ξύλευση των χωριών και όχι στα ιδιωτικά ή διάφορα άλλα, που οι Οθωμανοί τιμαριούχοι είχαν κάθε λόγο να τα προφυλάξουν, εφόσον προσκόμιζαν από αυτά εισοδήματα. Γιαννακοπούλου 1987: 14-17.

²² Ο πιο συνήθης τρόπος προστασίας των δασών από την αλόγιστη χρήση ήταν η επίκληση της θείας προστασίας. Γρίσπος 1973: 129-130.

προϊόντα του και κατά συνέπεια ανήκε στην κατηγορία των «κοινών γαιών». Μία σαφέστερη εικόνα για το διαχειριστικό και ιδιοκτησιακό καθεστώς των δασών του Μετσόβου σχηματίζουμε μέσα από μία σειρά εγγράφων, που συντάχθηκαν προς το τέλος της οθωμανικής κυριαρχίας. Η έκδοσή τους αποτελεί απόρροια της αναστάτωσης που προκάλεσαν στην περιοχή οι μεταβολές που δρομολόγησε το Τανζιμάτ και ειδικά ο δασικός νόμος του 1869, ο οποίος οδήγησε την τοπική κοινωνία σε σύγκρουση με τις οθωμανικές αρχές²³. Αυτές οι συγκρούσεις υποδαυλίζονταν, κατά κύριο λόγο, από την ξυλοβιοτεχνική ομάδα, η οποία πλήττονταν άμεσα από αυτές τις μεταρρυθμίσεις, που αποσκοπούσαν στο να επιβληθεί για πρώτη φορά τάξη στην αλόγιστη διαχείριση των δασών. Συγκεκριμένα, οι Οθωμανοί παρατηρώντας ότι γινόταν επαγγελματική εκμετάλλευση των δασών της περιοχής, έσπευσαν να τα αποχαρακτηρίσουν από «μπαλατάκια» και να τα χαρακτηρίσουν δημόσια. Πίσω από τις τουρκικές αποφάσεις, προφανώς υποκρύπτεται η πρόθεση του τουρκικού δημοσίου να επωφεληθεί από την ανερχόμενη υλοτομική δραστηριότητα. Ωστόσο, δεν μπορούμε να απορρίψουμε την πρόνοιά του να επιβάλει και κάποιο φραγμό στην ανεξέλεγκτη υλοτόμηση. Για πρώτη φορά οι ξυλοβιοτέχνες βρίσκονταν υπό την άμεση εποπτεία των υπηρεσιών του τουρκικού κράτους, ενώ οι κοινότητες από την άλλη πλευρά έχαναν μεγάλα τμήματα της «κοινής γης» αλλά και σημαντικά έσοδα. Πέραν της επιβολής διαχειριστικού πλαισίου στην κάρπωση των δασών, αύξανε και το κόστος παραγωγής. Ιδιαίτερο πρόβλημα δημιουργήθηκε από το γεγονός ότι γινόταν διάκριση μεταξύ της καρπούμενης ξυλείας για την κάλυψη των ατομικών αναγκών και της εμπορικής εκμετάλλευσης των δασών, που πλέον απαιτούνταν ειδική άδεια από τις υπεύθυνες οθωμανικές αρχές. Όλη αυτή η υπόθεση αποτέλεσε αιτία αναταραχών, οι οποίες καταγράφηκαν στις τοπικές πηγές, ως το λεγόμενο, «δασικόν ζήτημα»²⁴. Υπάρχει μία σειρά

²³ Με τον δασικό νόμο του 1869 εγκαινιάζεται για πρώτη φορά η λελογισμένη ξύλευση των δασών. Σύμφωνα με αυτόν τον νόμο τα δάση διακρίνονται: α) στα κυρίως δημόσια δάση, β) τα βακούφικα, γ) τα «μπαλατάκια», τα οποία αντιστοιχούσαν κατά κάποιον τρόπο στα μετέπειτα κοινοτικά και δ) τα «κορού» ή ιδιωτικά δάση. Αυτές οι διακρίσεις υπήρχαν, όπως είδαμε, και πριν τη σύνταξη του νόμου, αλλά τώρα αλλάζει ο τρόπος διαχείρισης τους. Έτσι, στις πρώτες κατηγορίες παύει η ελεύθερη, χωρίς άδεια και καταβολή φόρου ή μισθώματος, λήψη δασικών προϊόντων, ενώ τίθενται και ορισμένοι περιορισμοί διαχειριστικής φύσεως. Δηλαδή, τίθεται για πρώτη φορά το καθεστώς των λημμάτων, που σημαίνει ότι η υλοτομία γίνεται καθ' υπόδειξη και όχι ανεξέλεγκτα. Ως προς τη φορολογία, για κάθε κάρπωση εντός του δημοσίου δάσους που ενεργείται προς εμπορία καταβάλλεται δεκάτη, που στην ουσία δεν πρόκειται για φόρο αλλά για μίσθωμα. Οι υλοτομίες που ενεργούνταν για ατομικές ανάγκες του υλοτομούντος (είτε οικοδομική ξυλεία είτε καυσόξυλα) παρέμεναν ατελείς. Επίσης, υπεισέρχεται για πρώτη φορά η έννοια της προσήμανσης των δένδρων που πρόκειται να υλοτομηθούν με τη δασική σφύρα. Προκειμένου περί δένδρων προοριζομένων για υλοτομία για την παραγωγή τεχνικής ξυλείας, απαιτούνταν η έκδοση άδειας χορηγούμενης εγγράφως από δασικούς υπαλλήλους. Χωρίς άδεια δεν επιτρέπονταν η υλοτομία και η μεταφορά της ξυλείας. Η νομίμως υλοτομηθείσα ξυλεία εντός των δημοσίων δασών και μεταφερόμενη προς πώληση σφραγίζονταν με ειδικό σημάδι. Προκειμένου περί υλοτομίας καύσιμου ξύλου ή ξυλάνθρακες προς εμπορία, οι δασικοί υπάλληλοι όριζαν κατ' έτος τις υλοτομικές θέσεις, δηλαδή έχουμε τους γνωστούς πίνακες υλοτομίας. Εδώ, δεν γίνεται λόγος για άδειες και μέσα ελέγχου. Επίσης, τίθεται για πρώτη φορά χρόνος υλοτομίας, όπου των μεν φυλλοβόλων διαρκούσε από 15 Οκτωβρίου έως 15 Απριλίου, ενώ των άλλων καθ' όλο το έτος. Γρίσπος 1973: 251-253.

²⁴ Σε μία σειρά δικαστικών εγγράφων που διασώζονται στα αρχεία της κοινότητας Ανηλίου διαπιστώνουμε ότι η ξυλεμπορική εκμετάλλευση των δασών αποτέλεσε τον πυρήνα του «δασικού ζητήματος». Ο λόγος σύνταξης αυτών των εγγράφων ήταν η εκδίκαση του καθεστώ εκμετάλλευσης του δάσους της Ρονα. Συγκεκριμένα, οι υπεύθυνες για τα δάση οθωμανικές αρχές του Μετσόβου υποστήριζαν ότι το δάσος ήταν δημόσιο, συνεπώς η κοινότητα δεν μπορούσε να το μισθώνει για λογαριασμό της σε ιδιώτες, και γι' αυτό προέβησαν σε παρεμπόδιση των εργασιών και καταστροφή των εργαλείων και εγκαταστάσεων ενός επιχειρηματία. Αντίθετα, η κοινότητα Ανηλίου θεωρούσε το δάσος «μπαλατάκι», δηλαδή δάσος της κοινότητας όπου ο καθένας μπορούσε να ξυλεύσει ελεύθερα για τις ατομικές του ανάγκες χωρίς την άδεια των αρχών. Το αποτέλεσμα ήταν αυτή η

τηλεγραφημάτων και εγγράφων του 1912, που δείχνουν ότι αυτό το θέμα είχε λάβει εκρηκτικές διαστάσεις, οδηγώντας μέχρι και στην απόπειρα δολοφονίας προκρίτου της περιοχής²⁵. Τελικά, το ζήτημα λύθηκε με μία απόφαση που εκδόθηκε το 1912 από το τουρκικό υπουργείο δασών, στην οποία αποσαφηνίζεται οριστικά το νομικό καθεστώς, που θα διείπε τα δάση της περιοχής²⁶.

αντιδικία να οδηγήσει σε μία σειρά δικών που διεξήχθησαν το 1905 στο οθωμανικό πρωτοδικείο του Μετσόβου. Στην δίκη παρέστησαν ως μάρτυρες αρκετοί ξυλουργοί του Μετσόβου, οι οποίοι ισχυρίστηκαν ότι οι ίδιοι από παιδιά, αλλά και οι πατεράδες τους που εργάζονταν εκεί, γνώριζαν ότι από πενηνταετίας ήταν κτήμα των κατοίκων του Αηλίου. Επιπλέον, οι κάτοικοι του Αηλίου προσκομίσανε στο δικαστήριο «ταπίον» με ημερομηνία 16 Οκτωβρίου 1300 (1882), στο οποίο περιγράφονταν τα όρια από «το μέγα και μικρόν θερινόν βοσκοτόπιον» του χωριού, δηλαδή ολόκληρη η κοινοτική έκταση του οικισμού στην οποία ανήκε και το ειρημένο δάσος. Με βάση αυτό το έγγραφο οι Αηλιώτες διατείνονταν ότι από τη στιγμή που το «ταπίον» τους δίδει το δικαίωμα να εκμεταλλεύονται τους βοσκοτόπους της κοινότητας, χωρίς να καταβάλουν φόρους, η ίδια αντιμετώπιση έπρεπε να υπάρχει και για το δάσος, δεδομένου ότι βρισκόταν εντός των ορίων των βοσκοτόπων τους. Η τελική γνωμοδότηση του δικαστηρίου κατέληγε ότι «το δάσος είναι μέρος ξυλεύσιμον, ανήκον εις τους κατοίκους του χωριού Αηλίον, εκ των τοιούτων δασών το δικαίωμα του ξυλεύεσθαι ανήκει εις τους κατοίκους του χωριού καθό άλλωστε, το ειρημένον δάσος είναι επί γαιών εγκαταλειμμένων τοις κατοίκους του ρηθέντος χωριού, αλλ' επειδή, καιτοι έδει οι κάτοικοι του ρηθέντος χωριού, κατά τας διατάξεις του περί δασών Νόμου, να λάβωσι άδειαν, ίνα κατασκευάσωσι ξυλείαν, απεδείχθη ότι δεν έλαβον τοιαύτην ...».

²⁵Πλατάρης1972: 112-119.

²⁶ Το περιεχόμενο αυτή της απόφασης έχει ως εξής: «Λαβόντες υπ' όψει τα υπό της Γεν. Διοικήσεως σταλέντα έγγραφα δηλαδή την υπό της κοινότητας Μετσόβου υπό ημερομηνίαν 15ης Μαΐου 1910 προς το Υπουργείον Δασών επιδοθείσαν αναφοράν και τα περί ων εν τη αναφορά γίνεται μνεία φερμάνια και εξετάσαντες καλώς το ζήτημα επείσθημεν και εβεβαιώθημεν ότι πράγματι η Κοινότης Μετσόβου προ αμνημονεύτων χρόνων κατέχει και νέμεται τα δάση της ακωλύτως και αδιαφειλονεικήτως πληρώνουσα μόνον δεκάτην επί της δι' εμπορίαν εξαγομένης ξυλείας. Η πολυετής αυτή κατοχή και νομή των δασών ενισχύεται έτι περισσότερον. 1) Δυνάμει των ισχυροτάτων τίτλων, δι' ων τα όρη της Κοινότητος Μετσόβου (όσον εκτεταμένα και αν ώσι) δεν υπάγονται εις την κατηγορίαν των κοινών ορέων, αλλά συμπεριλαμβάνονται εις τα όρια της κωμοπόλεως Μετσόβου τα ορισμένα και καταχωρισμένα εν τω Αυτοκρατορικώ Δεφτερχανέ (Αρχαιοφυλάκειο) και ανεγνωρισμένα δι' αλληπαλλήλων Αυτοκρατορικών φερμανίων υπό χρονολογίαν 1143, 1137, 1205 και 1209 (Οι αντιστοιχίες των παραπάνω μωαμεθανικών χρονολογιών προς τις χριστιανικές είναι οι εξής: 1143 = 1731, 1137 = 1725, 1205 = 1793, 1209 = 1797, 1286 = 1874, 1285 = 1873) εν οίς ρητώς ορίζονται τα όρια, αφ' ότου και πάσα εξωτερική επέμβασις επί των ωρισμένων ορίων ρητώς απηγορεύθη και έπαυσε. 2) Συμφώνως τω περί δασών νόμω της 11ης Σεββάλ 1286 ή 1ης Ιανουαρίου 1285, όστις νόμος διαιρεί τα δάση εις τέσσαρας κατηγορίας, εις την τρίτην των οποίων κατατάσσει τα δάση, άτινα ανέκαθεν είνε ωρισμένα εις κωμόπολιν τινά, ή χωρίο, όπως εξ' αυτών ξυλεύονται ή άλλως πως ωφελώνται οι κάτοικοι αυτών, και ρητώς διαλαμβάνει το άρθρο 21^{ον} του αυτού νόμου. Επί των τοιούτων δε δασών, μπαλταλικίων καλουμένων εφαρμόζονται αι διατάξεις 91 και 92 του περί δασών νόμου, καθ' ας ταύτα ανήκουσιν εις την ολομέλειαν των κατοίκων ενός ή πολλών χωρίων ή κωμοπόλεων, ως ανέκαθεν ωρίσθησαν και δεν κατέχονται διά ταπίου, αλλ' ωφελείται εκ του εις την κωμόπολιν ή χωρίον ανέκαθεν ωρισμένον μπαλταλίκιον μόνον η ολομέλεια των κατοίκων τούτων εταιρικώς ή μονομέρως, άνευ ουδενός τέλους και μόνον όταν κόπτηται ξυλεία χάριν εμπορίου πληρώνεται δεκάτην. Όθεν ερειδόμενοι εις τα άνω εκτεθέντα αποφαινόμεθα ότι δικαιοματικώς δυνάμει της επί τόσους αιώνας κατοχής της Κοινότητος επί των δασών, ανήκουσι ταύτα εις την Κοινότητα και συμφώνως τω περί δασών νόμω ως μπαλταλίκια κέκτηται το Μετσοβον νομίμως το δικαίωμα να νέμηται αυτά χωρίς να πληρώνη ουδένα φόρον, εκτός της δεκάτης δια την εξαγωγήν της εμπορευομένης ξυλείας. Και όλως αδικώς και παρανόμως προ τριών ετών η Γεν. Διοίκησις υπείκουσα και ενδούσα εις όλως παρεμορφωμένας και επιπολαίας εκθέσεις υπαλλήλων τινών εντεύθεν προθυμοποιηθέντων ίνα δείξωσιν εκδουλεύσεις εις την Κυβέρνησιν, επενέβη φροντίσασα ίνα εγκαταστήση ενταύθα δασικούς υπαλλήλους και ούτως αυθαιρέτως αφαιρέση τα προ τόσων ετών δικαιώματα της Κοινότητος Μετσόβου». Ενδεχομένως, να εκπλήσσει η απόρριψη της γνωμοδότησης των υπαλλήλων του τουρκικού κράτους και η αποδοχή των αιτιάσεων των κατοίκων του Μετσόβου, ωστόσο η προσπάθεια των ανώτερων αρχών να φανούν δίκαιες ή και ευνοϊκές σε πολλά τοπικά θέματα εκείνης την περιόδου, είναι διαπιστωμένη και από άλλα ντοκουμέντα. Προφανώς, η στρατηγική μεθοριακή θέση του Μετσόβου έκανε τους Οθωμανούς να είναι προσεκτικοί, ως προς την

Αυτές οι άνευ περιορισμών λήψεις τόσο της ξυλουργικής βιοτεχνίας όσο και των κατοίκων του Μετσόβου, κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας, οδηγούν σταδιακά σε καταστροφή των δασών²⁷. Βέβαια, σε παλιότερους αιώνες η χαμηλής εντάσεως παραγωγικότητα, οφειλόμενη στη μη αναπτυγμένη τεχνολογία, αποτελούσε παράγοντα που, ως ένα βαθμό, επέτρεπε τη διατήρηση κάποιας βλαστικής ισορροπίας, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν έπρεπε να παρθούν μέτρα προστασίας, ειδικά, όταν λόγω της υλοτόμησης, υπήρχαν κίνδυνοι κατολισθήσεων²⁸. Ωστόσο, στα τέλη του 19^{ου} αιώνα πολλά τμήματα του δάσους φαίνεται ότι κινδύνευαν με αφανισμό. Αυτή η κατάσταση σχετίζεται με την απότομη μεγέθυνση της υλοτομικής παραγωγής, που παρατηρείται κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα σε ολόκληρη την Πίνδο. Πρόκειται για μία εξέλιξη η οποία αντανακλά ευρύτερες οικονομικές διεργασίες εκείνης της περιόδου, σχετιζόμενες άμεσα με τις πρώτες απόπειρες

συμπεριφορά τους προς τους κατοίκους. Αξιοσημείωτο, επίσης, ήταν το γεγονός ότι το οθωμανικό δημόσιο, προκειμένου να δικαιολογήσει την απόφασή του, απέδωσε νομική ισχύ στα παλιά φερμάνια που κατείχετο Μέτσοβο. Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτήν την απόφαση το δάσος του Μετσόβου ενέπιπτε στην κατηγορία των «καλουμένων μπαλταλικίων», συνεπώς η κοινότητα του Μετσόβου «προ αμνημονεύτων χρόνων κατέχει και νέμεται τα δάση της ακωλύτως και αδιαφειλονεικίτως πληρώνουσα μόνον δεκάτην επί της δι' εμπορίαν εξαγομένης ξυλείας». Πλατάρης 1972 :118-119.

²⁷ Μία σαφή εικόνα του τρόπου διαχείρισης των δασών της Χώρας, όσο αυτά υπάγονταν στην κατηγορία των μπαλταλικίων, αλλά και των σοβαρών περιβαλλοντικών επιπτώσεων που είχε η αλόγιστη υλοτόμησή τους μας δίνει μεταγενέστερη διαχειριστική έκθεση, στην οποία αναφέρεται ότι «η κατά το απότερον παρελθόν επί Τουρκοκρατίας διαχείρισης του περιγραφόμενου δάσους της κοινότητος Μετσόβου ευκόλως εικάζεται εκ της ειδικής περιγραφής της σημερινής καταστάσεως του δάσους. Ο συνήθης τρόπος εκμεταλλεύσεως του εκ πύκνης δάσους ήτο η κατ' αποκοπήν ενοικίασις τμημάτων του δάσους, δηλαδή η αντί ορισμένου χρηματικού ποσού απόληψις παντός είδους δασικού προϊόντος εκ του ενοικιασθέντος τμήματος, κατ' αρέσκειαν του ενοικιαστού άνευ ουδενός περιορισμού. Αι υλοτομίαι, διεξαγόμεναι κατ' απόλυτον ελευθερίαν του ενοικιαστού, είναι φανερόν ότι απέβαινον προς καταστροφήν του δάσους. Ούτως ολόκληρον το ορεινόν συγκρότημα Μαυροβούνι, όπερ προ πολλού ετών ήτο κατάφυτον από πλουσιότατον δάσος λευκοδέρμου πύκνης, μετεβλήθη κατά την μεγαλυτέραν αυτού έκτασιν εις βραχώδεις και αγόνους εκτάσεις. Η άνευ μέτρου υλοτομία και συχναί πυρκαϊαί, αίτινες κατέστρεφον ό,τι είχεν απομείνει από την υλοτομίαν, και ιδίως την νεαράν βλάστησιν, είχεν ως συνέπειαν την εξαφάνισιν του πλουσιωτάτου δάσους, εξ ου διεσώθησαν ελάχιστα μεγάλης ηλικίας δένδρα διεσπαρμένα εις ολόκληρον την έκτασιν του όρους Μαυροβούνι.... Εκ του δάσους της οζυάς υλοτομούντο κατά τρόπον ληστρικών τα αναγκαιούντα εις τους μικροεπαγγελματίας ποσά ξυλείας, πολύ μεγαλύτερα των σήμερον αναγκαιούντων, ως και δια τας ατομικάς ανάγκας των κατοίκων αναγκαιούντα ποσά ξυλείας και καυσοξύλων. Τα ποσά ταύτα δεδομένου ότι ο αριθμός των κατοίκων του Μετσόβου ήτο διπλάσιος του σημερινού, ήταν τεράστια και υπερέβαινον κατά πολύ την παραγωγικότητα του δάσους της οζυάς. Επειδή δε τα καυσοξύλα υλοτομούντο κατά προτίμησιν εκ των πλησιεστέρων προς την κομόπολιν δασικών θέσεων, πολλαί τούτων μετεβλήθησαν ειςκαθαρούς βοσκοτόπους, ούτως ώστε προ 50ετίας να μην δύνανται οι κάτοικοι να υλοτομήσουν την αναγκαιούσαν εις αυτούς δι' οικοδομικάς ανάγκας ξυλείας παρά εις τα πλέον απομεμακρυσμένα τμήματα του δάσους. Το γεγονός τούτο ηνάγκασε την κοινότητα να λάβη προστατευτικά τινά μέτρα υπέρ του δάσους...» Βλ. «Έκθεσις περί προσωρινής διαχειρίσεως του Κοινοτικού δάσους Μετσόβου δια την δεκαετίαν 1936/1937 έως 1945/1946», σ. 48- 49. Συντάχθηκε το 1938 από τον Δασολόγο Αλ. Δημητριάδη.

²⁸ Σε προσταγή του Αλή Πασάς προς τους κατοίκους της Ντερβεντίστρο του 1803, αναφέρεται μεταξύ άλλων: «στεσας τερβεντηστινή μηκρή μεγάλη βλέποντες το πουγιουρτή μου να μην αποκοθήσετε να κόψετε μηκρόν ή μεγάλον ξήλον στο ορμάνη οπού ναι απάνω στο χωρίον, μήτε στα ελάττα οπού φηλάγονται δηά σπήτητα μουτλάκ και ο λόγγος και τα ελάττα να είναι απαντημένα με τελήτητα ή δε κ(αι) τολμήση κανένας ναπάγη κ(αι) κόψη το παραμηκρόν ξηλον ή στο ένα ή στο άλλο μέρος να ηζέρη ότι έχη να πεδεφθή άσπλαχνα και να τζερεμετησθή έξω της δυναμεώς του...». Βλάχος 1973: 323. Σήμερα, γνωρίζοντας ότι το δάσος πάνω από το χωριό δεν προσφέρεται για εκμετάλλευση μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Αλή Πασάς ήθελε να σταματήσει την υλοτόμησή του, επειδή υπήρχε πρόβλημα κατολισθήσεων. Αντίθετα, η διαφύλαξη του ελατόδασους, που βρίσκεται στην περιοχή της Λέσιντζα πρέπει να οφείλεται σε οικονομικούς λόγους. Γνωρίζοντας ότι η Ντερβεντίστα είχε καταστεί τσιφλίκι του, προφανώς το απέδιδε προς εκμετάλλευση σε επαγγελματίες υλοτόμους με σκοπό την αποκόμιση εσόδων.

εκβιομηχάνισης του ελλαδικού χώρου. Για την οροσειρά, της Πίνδου αυτό σήμαινε πέρασμα από τη μικρής εντάσεως κάρπωση δασικών προϊόντων, που κάλυπταν τις ατομικές ανάγκες των κατοίκων ή τη χαμηλής παραγωγικότητας τοπική βιοτεχνία, στο μεγάλο δασικό εμπόριο²⁹. Σημαντικό ρόλο στην ένταξη της Πίνδου ως ξυλοπαραγωγικού κέντρου στο εμπορικό κύκλωμα της Ελλάδας, έπαιξε η προσάρτηση της Θεσσαλίας και της Άρτας το 1878, εφόσον η νέα συνοριακή γραμμή μεταξύ του ελληνικού και τουρκικού κράτους διερχόταν πλέον πάνω από τις κορυφογραμμές της οροσειράς διχοτομώντας τα πρώην εδάφη της περιοχής του Μετσόβου³⁰. Η ανάπτυξη των θεσσαλικών σιδηροδρόμων συντέλεσε ακόμα περισσότερο στην ανάπτυξη του δασικού εμπορίου και ενίσχυσε την ξυλοβιομηχανία, διότι έδινε νέες δυνατότητες μεταφοράς των προϊόντων προς τα κέντρα κατανάλωσης³¹. Ωστόσο, δεν πρέπει να αγνοούμε και τις τεχνολογικές εξελίξεις που έλαβαν τότε χώρα στον τομέα της ξυλοπαραγωγής, οι οποίες επέτρεψαν τη μαζική παραγωγή ξυλείας. Αναφερόμαστε κυρίως στο δασικό υδροπρίονο, μία μηχανή σχετικά πρωτόγονη συγκρινόμενη με τα σημερινά δεδομένα, η οποία, ωστόσο, συνέβαλε καίρια στη μεγιστοποίηση της παραγωγής και την ανάπτυξη του ξυλεμπορίου. Αυτή η μηχανή υπήρξε ο τελευταίος και πιο πολύπλοκος μηχανισμός που κατασκευάστηκε από τους κατοίκους της Πίνδου, πριν η περιοχή εισέλθει στον σύγχρονο βιομηχανικό κόσμο. Στην περιοχή του Μετσόβου, και ιδίως στην κοιλάδα των πηγών του μετσοβίτικου ποταμού, παρατηρούμε την ίδια περίοδο μία ενδιαφέρουσα εξέλιξη στον τομέα της κατεργασίας του ξύλου. Εδώ, το νεροπρίονο ξέφυγε από τη δασική του χρήση και αποτέλεσε τη βάση μίας επιτόπιας τεχνολογικής εξέλιξης, η οποία σταδιακά οδήγησε στη δημιουργία υδροκίνητων ξυλουργικών μονάδων. Λόγω του ότι αυτά τα υδροκίνητα ξυλουργεία του Μετσόβου διέφεραν ως προς την οργάνωση της παραγωγής, τον εξοπλισμό και τα συστήματα υδροκίνησης, σε σχέση με το δασικό νεροπρίονο, απαιτείται διαχωρισμός αυτών των δύο μορφών υδροκίνησης, οι οποίες εκφράζουν και δύο διαφορετικές οικονομικές αντιλήψεις σχετικά με τη χρήση αυτών των μηχανών³². Οι ανωτέρω διεργασίες επιδρούν

²⁹ Η αυξημένη ζήτηση για ξυλεία προήλθε όχι μόνο από τις περιοχές που παραδοσιακά προμήθευαν οι τεχνίτες της Πίνδου, αλλά και από τα αναπτυσσόμενα αστικά κέντρα της ελληνικής επικράτειας, τα οποία διέρχονταν τότε την πρώτη φάση της εκβιομηχάνισής τους. Αυτή η απότομη αύξηση της ζήτησης για υλοτομικά προϊόντα προσανατολίζει τις παραδοσιακές υλοτομικές δραστηριότητες των κατοίκων της οροσειράς προς την κατεύθυνση της ικανοποίησης των νέων κέντρων κατανάλωσης. Συμβαίνει, ωστόσο, αυτή η απότομη άνοδος της δασικής παραγωγής στην Πίνδο να συμπέσει με την υπό το πνεύμα του Τανζιμάτ προσπάθεια του οθωμανικού κράτους να σταματήσει, για πρώτη φορά, την ασύδοτη και ανεξέλεγκτη υλοτόμηση των δασών. Το γεγονός αυτό πυροδοτεί, όπως είδαμε παραπάνω, συγκρούσεις μεταξύ των δασοπαραγωγικών οικισμών και των οθωμανικών αρχών, οι οποίες έθεταν περιορισμούς στην ασύδοτη υλοτόμηση των δασών, που άρχισε να λαμβάνει τότε καταστροφικές διαστάσεις. Hammond 1971: 85. Wace-Thompson 1989: 47.

³⁰ Για πρώτη φορά, ένα τμήμα της Πίνδου εντάσσεται στην ελληνική επικράτεια και μάλιστα εκείνο το τμήμα που, εκτός από παραγωγικά δάση, περιλαμβάνει και τους μοναδικούς ποταμούς της οροσειράς, όπου η ξυλεία μπορούσε να μεταφερθεί πλωτά. Αυτό το τμήμα, σε ένα μεγάλο βαθμό, ανήκε ή συνόρευε με την περιοχή του Μετσόβου. Πρόκειται για τις περιοχές Ασπροποτάμου και Μαλακασίου, όπου πριν την κατασκευή των αυτοκινητοδρόμων σημαντικό ρόλο στη μεταφορά της ξυλείας προς τις ξυλοβιομηχανίες της Πάτρας και τα ξυλουργεία της Θεσσαλίας είχαν οι ποταμοί Πηνειός και Αχελώος, που πηγάζουν σε αυτές τις περιοχές. Καμηλάκης 1999: 201-215. Αρσενίου 1994: 185-191. Ράπτης 1997: 97. Σάμιος 1900: 37.

³¹ Το 1886 λειτούργησαν για πρώτη φορά οι Σιδηρόδρομοι της Θεσσαλίας. Σημαντικός διαμετακομιστικός κόμβος των δασικών προϊόντων της Πίνδου, προς την ελληνική επικράτεια, υπήρξε ο σταθμός της Καλαμπάκας. Βρισκόταν κοντά σε παραγωγικά δάση και δίπλα από τον Πηνειό ποταμό που μετέφερε τους υλοτομημένους κορμούς των δασών της περιοχής Μαλακασίου. Παράλληλα, δεχόταν φορτία πιστής ξυλείας που παράγονταν στα δασικά νεροπρίονα της Πίνδου και μεταφέρονταν ως εκεί με τα καραβάνια των αγωγιατών. Φαλταίτς 1937-1938: 3. Οικονομόπουλος 1940: 46. Αρσενίου 1994: 188-190.

³² Δασούλας 2007: 295-346.

ευρύτερα επί των οικονομικών δομών της οροσειράς, εφόσον στρέφουν μέρος του παραγωγικού πληθυσμού, προερχόμενο κυρίως από το κτηνοτροφικό επάγγελμα που τότε άρχιζε να παρακμάζει, προς τις υλοτομικές δραστηριότητες³³.

Η ηλεκτροδότηση της περιοχής στις αρχές της δεκαετίας του 1950 άλλαξε εντελώς τα δεδομένα στον τομέα της ξυλουργίας. Όλοι οι βιοτέχνες του Μετσόβου είχαν πλέον τη δυνατότητα να εντάξουν μηχανές στα εργαστήριά τους και όχι μόνο όσοι διέθεταν ξυλουργεία δίπλα από το ποτάμι. Τότε έχουμε και τη δημιουργία του πρώτου σύγχρονου μηχανικού πριονιστηρίου, το οποίο έθεσε οριστικό τέλος στους υδροκίνητους «καταρράκτες». Πρόκειται για την ξυλουργική μονάδα του Ιδρύματος Τοσίτσα που λειτουργεί και σήμερα. Κατασκευάστηκε το 1955 και εξοπλίστηκε με σύγχρονα για την εποχή μηχανήματα. Αποτέλεσε σημαντικό σταθμό για την ανάπτυξη της ξυλουργικής βιοτεχνίας στο Μέτσοβο, καθώς επέτρεπε σε κάθε βιοτέχνη της περιοχής να κάνει χρήση των μηχανημάτων του εργοστασίου χωρίς να πληρώσει. Οι υδροκίνητες ξυλουργικές μονάδες από την τεχνολογική «πρωτοπορία» περνούν πλέον στο περιθώριο, εφόσον η τοποθεσία που βρίσκονταν κτισμένες παρέμεινε εκτός των δικτύων ηλεκτροδότησης και των αυτοκινητοδρόμων. Όμως, η συμβολή τους στη διατήρηση και περαιτέρω ανάπτυξη της βιοτεχνίας ξύλου στην περιοχή του Μετσόβου υπήρξε καθοριστική.

Το παράδειγμα της ξυλουργίας κατατάσσει το Μέτσοβο στις σπάνιες περιπτώσεις ορεινού οικισμού, αν όχι τη μοναδική, όπου η μετάβαση στη σύγχρονη βιομηχανική εποχή δεν επιφέρει αποδιάρθρωση των παραδοσιακών παραγωγικών συστημάτων και κατά συνέπεια και της κοινωνίας του, όπως συνέβη στον υπόλοιπο ορεινό χώρο της Ελλάδας. Αντίθετα, καταγράφεται εδώ μία μοναδική προσπάθεια μετεξέλιξής τους στη βάση μίας σύγχρονης οικονομικής ανάπτυξης, καθιστώντας έτσι τον οικισμό πρότυπο για την ανάπτυξη του ορεινού χώρου. Η εκτροφή ζώων, η τυροκομία, η μεταποίηση του ξύλου, η οινοποίηση, η προσφορά τουριστικών υπηρεσιών, καθώς και άλλοι κλάδοι αιχμής για τη σημερινή οικονομία του οικισμού δομήθηκαν ως δραστηριότητες πολλούς αιώνες πρινστα δάση, τους βοσκοτόπους, τις κοιλάδες και τα χάνια της περιοχής. Οι ανωτέρω οικονομικές διεργασίες συνιστούν σήμερα έναν εθνολογικό πλούτο, ο οποίος τεκμηριώνεται τόσο από τις αφηγήσεις των παλαιότερων όσο και από ένα ευρύτατο φάσμα αντικειμένων και εργαλείων που διασώζονται στα νοικοκυριά και τις επιχειρήσεις του οικισμού. Ωστόσο, η σύγχρονη οικονομική πορεία του οικισμού έχει καταστήσει αυτή τη, μοναδική για την ιστορία ορεινού χώρου της Ελλάδας, οικονομική και τεχνολογική εξέλιξη παρελθόν. Η συνειδητοποίηση της επερχόμενης απώλειας αποτέλεσε το έναυσμα για την καταγραφή και διάσωση υλικών στοιχείων που θα τεκμηριώνουν τη συγκεκριμένη ιστορική διεργασία. Διαπιστώθηκε εδώ ότι ο παμπάλαιος ξυλουργικός κλάδος του Μετσόβου αποτέλεσε τον φορέα μίας διαφορετικής οικονομικής αντίληψης σε σχέση με αυτήν που αντιπροσώπευαν οι τεχνικές ομάδες του

³³Η άνοδος της υλοτομικής παραγωγής κατά τα τέλη του 19ου και τις αρχές του 20ου αιώνα καθόρισε σε ένα σημαντικό βαθμό την οικονομική πορεία της Πίνδου έως και σήμερα. Ωστόσο, εξ όσων γνωρίζουμε δεν έχουν ερευνηθεί μέχρι σήμερα οι επιπτώσεις αυτής της εξέλιξης στις τοπικές κοινωνίες. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του χωριού Βωβούσα, όπου σχεδόν το σύνολο του πληθυσμού του μεταστράφηκε στην υλοτόμηση των δασών, αναδεικνύοντας μερικούς από τους καλύτερους κατασκευαστές νεροπρίονων. Επίσης, από τους ντόπιους υλοτόμους, προήλθε το σύνολο των ξυλέμπορων και ξυλουργών, που κυριάρχησαν στις αγορές των γειτονικών πόλεων. Παράλληλα, η αύξηση της υλοτόμησης δημιούργησε προστριβές μεταξύ των οικισμών της Πίνδου. Οι δασικές ζώνες των κοινοτήτων έγιναν αντικείμενο διαμάχης, η οποία σε ορισμένες περιπτώσεις οδήγησε σε σφοδρές συγκρούσεις ή ακόμα και σε φόνους. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι η σύγκρουση κατοίκων των χωριών Μηλέα και Κρανιά για τον έλεγχο του δάσους της περιοχής Μπάλτσι και η δολοφονία, το 1904, Βωβουσιωτών πριονάδων από κατοίκους του χωριού Περιβόλι. Μούσιος 1999: 81-83. Σαράντης 1977: 43.

«ξύλου» στην υπόλοιπη ορεινή Ελλάδα. Δομημένος ήδη από την οθωμανική περίοδο σε μία βιοτεχνική βάση κατέστη παράγοντας καινοτόμων δράσεων στη χρήση των παραδοσιακών τεχνολογιών. Η τεχνολογική-παραγωγική διεργασία, που συμβολίζει με τον καλύτερο τρόπο αυτή την δράση, ήταν η κατασκευή υδροκίνητων ξυλουργείων, δηλαδή μονάδων παραγωγής ξυλουργικών προϊόντων, οι οποίες κινούνταν με νερό. Γενικότερα, η τεχνική και βιοτεχνική οργάνωση της επεξεργασίας του ξύλου από τους κατοίκους του Μετσόβου φέρει στοιχεία μοναδικότητας γεγονός που θα μπορούσε κάλλιστα να χαρακτηρίσει την ορεινή πολίχνη ως «πόλη της ξυλουργίας». Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας αναπτύχθηκε η ιδέα δημιουργίας ενός «μουσείου της ξυλουργίας».

Βέβαια ο όρος «μουσείο» αποτελεί στην περίπτωση μας μία συμβατική έκφραση δεδομένου ότι, ο χώρος όπου θα διενεργηθεί η παρουσίαση στοιχείων που θα τεκμηριώνουν τη συγκεκριμένη πολιτισμική διαδικασία, δεν θα συγκροτηθεί ως μία συμβατική έκθεση αντικειμένων, εργαλείων και άλλων στοιχείων ενός παρελθόντος υλικού βίου. Δεν μας ενδιαφέρει, δηλαδή, μία αφήγηση που θα περιορίζεται στην ψευδαίσθηση της άμεσης θέασης του αυθεντικού, μέσα από την απλή έκθεση κάποιων αντικειμένων αλλά οι εναλλακτικές αναγνώσεις. Αυτή η διαδικασία προϋποθέτει μία αναπαράσταση που θα βασίζεται στην πολλαπλή θέαση, που θα αναδεικνύει τα ανθρώπινα, κοινωνικά και πολιτισμικά πλαίσια των αντικειμένων³⁴.

Κεντρικός της άξονας θα είναι η παράθεση της «τεχνολογικής αλυσίδας» της συγκεκριμένης ορεινής κοινωνίας και η οικονομικής της σημασία για τον ορεινό χώρο τόσο κατά το παρελθόν όσο και σήμερα. Βασική επιδίωξη του τρόπου παράθεσης είναι η κατανόηση του συνεχούς μετασχηματισμού, της σημασίας και της αξίας των αντικειμένων και των τεχνικών, όπως αυτά διαπλάθονταν στον ζωτικό τους χώρο. Συνεπώς, αυτή η παράθεση δεν θα αρκестεί σε μία συγκεντρωτική έκθεση των εργαλείων που χρησιμοποιούνταν από τα παραγωγικά συστήματα της περιοχής αλλά και στην πληροφόρηση αναφορικά με τα επίπεδα της τεχνικής-τεχνολογικής εξειδίκευσης και εξέλιξης αυτού του πολιτισμού. Αποσκοπεί δηλαδή στη δημιουργία μίας συνολική αντίληψης των τεχνολογικών του δυνατοτήτων.

Δομικό στοιχείο της συγκριμένης μουσειακής αφήγησης θα είναι η διάκριση των εκθεμάτων βάσει των δύο παρακάτω χρονολογικών - εξελικτικών φάσεων:

- α. εργαλεία, μηχανισμοί και μηχανές της προβιομηχανική περιόδου
- β. εργαλεία, μηχανισμοί και μηχανές που αναδεικνύουν τη μετάβαση στη σύγχρονη βιομηχανική περίοδο.

Καθοριστικός παράγοντας για τη διάκριση σε προβιομηχανική και βιομηχανική φάση αποτέλεσε, όπως ήδη αναφέρθηκε, το γεγονός ότι το Μέτσοβο συνιστά μία από τις ελάχιστες ορεινές περιοχές, όπου πολλά από τα παραδοσιακά παραγωγικά συστήματα μετεξελίχθηκαν σε μία σύγχρονη βιοτεχνική υποδομή. Αυτή η διάκριση επιβλήθηκε από τις ίδιες τις διαστάσεις που παρουσιάζει η εξέλιξη της τοπικής τεχνολογίας του ξύλου. Σχετικές μελέτες αποδεικνύουν ότι σε αυτόν τον τομέα σημειώθηκαν τεχνικές βελτιώσεις που οδήγησαν ακόμη και στην ανάπτυξη μίας σχετικά εκμηχανισμένης παραγωγής. Η αναζήτηση του τεχνολογικού υπόβαθρου αυτής της εξέλιξης συνδέεται άμεσα με εφαρμογές της υδροκίνητης τεχνολογίας, η οποία αποτέλεσε και την αιχμή της τεχνικής έκφρασης του προβιομηχανικού κόσμου της Πίνδου.

³⁴ Βλ. σχετικά Νάκου 2001: 55-67

Η τεκμηρίωση της προτεινόμενης μουσειακής αφήγησης προϋποθέτει φυσικά την ύπαρξη ενός κτηρίου πυρήνα. Είναι σημαντικό να επιλεγθεί ένας συμβολικός χώρος αναφορικά με την τεχνολογική και παραγωγική διάσταση της ιστορίας της τοπικής ξυλουργίας. Ο καταλληλότερος χώρος είναι το παλιό ξυλουργικό εργοστάσιο του Ιδρύματος Τοσίτσα. Η κατασκευή του στις αρχές της δεκαετίας του 1950 ως της μοναδικής σύγχρονης ξυλουργικής μονάδας της Ηπείρου αλλά και του ευρύτερου χώρου επισφράγισε τη τεχνολογική εξέλιξη αυτού του κλάδου και σηματοδότησε οριστικά τη μετάβασή του στη σύγχρονη εποχή³⁵. Οι υποδομές και οι μηχανισμοί που διασώζονται εντός αυτού θα αποτελέσουν τον πυρήνα για την ανάπτυξης της ενότητας που αφορά την ξυλουργία. Η παράθεση των αντικειμένων θα βασίζεται τόσο στην εξέλιξη της σχετικής τεχνολογίας όσο και στις επιμέρους εξειδικεύσεις. Ο επισκέπτης θα αποκτήσει διδακτική γνώση αναφορικά με την ιστορική εξέλιξη της ξυλουργικής τέχνης και την τεχνική-βιοτεχνική της οργάνωση. Συγκεκριμένα θα παρουσιαστεί όλο το φάσμα των χώρων επεξεργασίας τόσο στον φυσικό χώρο(εγκαταστάσεις σε δάση) όσο και σε κλειστούς χώρους (οικιακά εργαστήρια και αυτόνομα ξυλουργεία). Η πλαισίωση αυτής της θεματικής θα περιλαμβάνει μηχανές και μηχανισμούς, συλλογές εργαλείων, δείγματα της ξυλουργικής παραγωγής, πίνακες με τεχνική ορολογία, φωτογραφικές και ηλεκτρονικές απεικονίσεις καθώς και οδηγίες για την επίσκεψη στα παλιά υδροκίνητα ξυλουργεία (μοναδικά δείγματα της προβιομηχανικής τεχνολογίας της περιοχής) καθώς και σε χώρους του οικισμού όπου διασώζονται μοναδικές δημιουργίες τεχνιτών του ξύλου από τους προγενέστερους αιώνες. Παράλληλα θα αποτελεί εφελκυστήρα για τον επισκέπτη να μεταβεί σε σύγχρονες βιοτεχνικές μονάδες της περιοχής ολοκληρώνοντας έτσι την αντίληψή του για την τεχνική-τεχνολογική εξέλιξη των παλαιών παραγωγικών συστημάτων. Αυτή η μετάβαση θα διευκολύνεται από σχετικές πληροφορίες και οδηγίες.

Η δόμηση μιας ερμηνευτικής ιστορίας για τους ανθρώπους και το περιβάλλον μάς υποδεικνύει ότι η σχέση με ένα μουσείο δεν μπορεί να αποτελεί απλώς ένα θέαμα αλλά ένα βίωμα που ο καθένας βιώνει διαφορετικά. Κεντρικό σημείο αυτής της αντίληψης αποτελούν οι σχέσεις διάδρασης και ερμηνείας που αναπτύσσουν μαζί τους τα άτομα και οι ομάδες που τα παρατηρούν. Συνεπώς στο προτεινόμενο για ίδρυση μουσείο μας ενδιαφέρει η πολυσημία των αντικειμένων, η βιωματική εμπειρία αλλά και η εκπαίδευση. Οι ποικίλες ενεργητικές διασυνδέσεις, καθιστώντας τη βιωματική εμπειρία βάση της επικοινωνίας, καθιστούν απαραίτητη τη μετατροπή ενός ακόμη κτίσματος σε μουσειακό χώρο. Αναφερόμαστε στην παλιά υδροκίνητη ξυλουργική μονάδα που διασώζεται ακόμη στην ποταμιά του Μετσόβου. Οι υποδομές που ενσωματώνει συνιστούν ένα άριστο οπτικό δείγμα της τεχνολογικής ιστορίας της ξυλουργίας. Η ύπαρξη δύο ειδικών χώρων όπου θα παρουσιάζονται οι παλιότεροι και οι πρώτοι σύγχρονοι μηχανισμοί, οι οποίοι αντικατέστησαν μία τεχνολογία αιώνων, θα προσφέρει μία ολοκληρωμένη αντίληψη της τεχνολογικής μετάβασης. Η επίσκεψη σε αυτούς θα παρέχει μία ρεαλιστική εικόνα του τεχνολογικού και παραγωγικού υπόβαθρου της τοπικής ξυλουργίας σε μια περίοδο σημαντική για τη μετεξέλιξή του από έναν παραδοσιακό κλάδο σε μία σύγχρονη βιοτεχνία.

Έχοντας πάντα υπόψη ότι στον κόσμο των ορεινών κοινωνιών οι τεχνικές γνώσεις και οι επιμέρους εξειδικεύσεις τους, συνιστούσαν βασικό παραγωγικό συντελεστή των οικονομικών τους συστημάτων, μπορούμε να προσδώσουμε στη θεωρητική-εκπαιδευτική ιδιότητα αυτού του μουσείου μία ευρύτερη διάσταση. Ο επισκέπτης έχοντας γνωρίσει και

³⁵ Δεν είναι τυχαίο ότι ο Ελβετός εμπειρογνώμονας Jean Bodoz στη σχετική έκθεση που συνέταξε στα τέλη της δεκαετίας του 1950 για την κατάσταση της βιομηχανίας ξύλου στην Ήπειρο βρήκε όλα τα πριστήρια που επισκέφτηκε ανεπαρκώς εφοδιασμένα με εξαίρεση αυτών του Μετσόβου και ενός στα Γιάννενα. Bodoz 1960: 835.

κατανοήσει, μέσα από την προηγηθείσα περιήγησή του, το τεχνικό-τεχνολογικό και παραγωγικό υπόβαθρο της ξυλουργίας του προβιομηχανικού κόσμου της Πίνδου, θα διαθέτει επιπλέον τη δυνατότητα να γνωρίσει τη σχέση του με τις περιβαλλοντολογικές, κοινωνικές και ιστορικές διαστάσεις του ορεινού κόσμου. Μέσα από φωτογραφικές και ψηφιακές απεικονίσεις, σχέδια και χάρτες βασισμένα σε ερευνητικές προσεγγίσεις ειδικών επιστημόνων, θα αναπτύσσεται η λειτουργία της ορεινής οικονομίας στο πλαίσιο του οθωμανικού κόσμου και οι οικονομικές, κοινωνικές, περιβαλλοντολογικές και οικιστικές προεκτάσεις της. Η ανάδειξη στοιχείων της οικονομικής-τεχνολογικής ιστορίας του ορεινού κόσμου επιχειρεί την κάλυψη ενός σημαντικού επιστημονικού κενού στο πεδίο της ανθρωπολογικής μελέτης του ελλαδικού χώρου. Αυτή αφορά την οικονομική δράση των ορεινών πληθυσμών της κατά την οθωμανική περίοδο.

Ανέκδοτες πηγές

- α) Αρχείο Δήμου Μετσόβου. «Εκθεσις περί προσωρινής διαχείρισεως του Κοινοτικού δάσους Μετσόβου δια την δεκαετίαν 1936/1937 έως 1945/1946 ».
- β) Αρχείο Ιερού Ναού Αγίας Παρασκευής Μετσόβου. Κατάστιχο Ιεράς Μονής Ζωοδόχου Πηγής (Κόκκινου Λιθαρίου) ετών 1700-1865
- γ) Αρχείο Κοινότητας Ανηλίου. Αποφάσεις οθωμανικών και ελληνικών δικαστηρίων σχετικά με το νομικό καθεστώς των κοινοτικών εκτάσεων και δασών του Ανηλίου (1905-1930).
- δ) Ιδιωτική συλλογή εγγράφων Φίλιππου Χρόνα. Κατάστιχο οικογένειας Χρόνα ετών 1877-1918

Βιβλιογραφία

- Αραβαντινός Π. [χ.χ.], *Χρονογραφία της Ηπείρου*, τόμ. Β', εκδ. Κουλτούρα, Αθήνα.
- Αρσενίου Λ., 1994, «Η μεταφορά ξυλείας με τα νερά του Πηνειού», *Τρικαλινά* 14: 185-191.
- Βλάχος Κ., 1973, «Τουρκικά έγγραφα αφορώντα εις το χωρίον Ντερβεντίστα (νυν Ανθοχώριον) Μετσόβου», *Ηπειρωτική Εστία* 254-255: 321-326.
- Γιαννακοπούλου Ε., 1897, *Γαλλοελληνική εκμετάλλευση δασών στην δυτική Ελλάδα (1710 – 1792)*, Ε.Κ.Π.Α-Βιβλιοθήκη Σοφίας Ν. Σαριπόλου 56, Αθήνα.
- Γρίσπος Π., 1973, *Δασική ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος*, Υπουργείο Εθνικής Οικονομίας-Τομεύς Γεωργίας Γενική Διεύθυνσις Δασών, Αθήνα.
- Δασούλας Φ., 2007, «Η υδροκίνηση στην ξυλουργική βιοτεχνία της Πίνδου», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 41: 295-346.
- , 2014, «Παραγωγικές δραστηριότητες και τεχνολογία των προβιομηχανικών κοινωνιών της Πίνδου: Τα υδροκίνητα εργαστήρια στις πηγές του Μετσοβίτικου ποταμού», στο *Πρακτικά επιστημονικού συνεδρίου. Τοπικές κοινωνίες στον θαλάσσιο και ορεινό χώρο στα νότια Βαλκάνια, 18^{ος} -19^{ος} αιώνα*, 24-26 Μαΐου 2012, Ιόνιο Πανεπιστήμιο-Τμήμα Ιστορίας Κέρκυρα, Κέρκυρα 2014.
- Δασούλας Θ., 2009, *Αγροτικές κοινωνίες του ορεινού χώρου κατά την οθωμανική περίοδο. Ο γεωργικός κόσμος της «Χώρας Μετσόβου» (18^{ος}-19^{ος} αι.)*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, Τομέας Λαογραφίας, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας, Φιλοσοφική Σχολή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Ζιάγκος Ν., 1974, *Τουρκοκρατούμενη Ήπειρος, Τιμαριωτισμός, Αστισμός, Νεοελληνική Αναγέννηση (1648-1820)*, Αθήνα.
- Καραμανές Ε., 2011, *Οργάνωση του χώρου τεχνικές και τοπική ταυτότητα στα*

- Κοπατσαροχώρια των Γρεβενών*, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα
- Καλούσιος Δ., «Μετσοβίτες ξυλογλύπτες στο νομό Τρικάλων (18^{ος}, 19^{ος} και 20^{ος} αιώνες)», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδών*, (Μέτσοβο, 28-30 Σεπτεμβρίου 1991), Αθήνα 1993, σ. 217-289.
- Λαμπρίδης Ι., 1993, «Μαλακασιακά», *Ηπειρωτικά Μελετήματα* 5 (1888), εν Αθήναις και εκδ. ΕΗΜ, Ιωάννινα.
- Μέρτζιος Δ. Κ., 1940, «Το εν Βενετία κρατικόν αρχείον. ΣΤ΄. Μικρά Ηπειρωτική Χρονογραφία. Η επιδρομή των φλωρεντίνων κατά της Πρεβέζης», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 15: 22-58.
- Καμηλάκης Π., 1999, «Η χρησιμοποίηση του νερού των ποταμών από τους παραδοσιακούς υλοτόμους στη μεταφορά χρήσιμης ξυλείας κυρίως από την Πίνδο (19ος-20ος αιώνας)», στο *Το Νερό πηγή Ζωής Κίνησης Καθαριού. Πρακτικά Επιστημονικής συνάντησης*, Αθήνα 1999, σ. 201-215.
- Κολτσίδας Α., *Η ιστορία της Βωβούσας*, εκδ. Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1997.
- Κορατζίδης Μ., 1913, «Ερμηνεία του νόμου περί γαιών εν Τουρκία», εκδ. Υπουργείου Οικονομικών, Αθήναι
- Μούσιος Γ., 1999, *Τούργια Κρασιά, Ιστορία – λαογραφία*, Αθήνα.
- Νάκου Ε., 2001, *Εμείς, τα πράγματα και ο Πολιτισμός*, εκδ. νήσος, Αθήνα.
- Νιτσιάκος Β., 1995, *Οι ορεινές κοινότητες της βόρειας Πίνδου. Στον απόηχο της μακράς διάρκειας*, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα.
- Οικονομόπουλος Αναστάσιος, 1940, *Η εξέλιξις της δασοπονίας εν τη, νέα, Ελλάδα. Από της απελευθερώσεως αυτής μέχρι του έτους 1940*, Πανεπιστήμιον Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.
- Παπαζήσης Γρ., «Μετσοβίτες ταλιαδόροι», *Πρακτικά Β΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδών* (Μέτσοβο, 9-11 Σεπτεμβρίου 1994), Αθήνα 1997, σ.49-154.
- Πλατάρης Γ., 1972, *Το Σημειωματάρι ενός Μετσοβίτη, 1871-1943*, Αθήναι.
- , 1982, *Κώδικας Χώρας Μετσόβου των ετών 1708-1907*, Αθήνα.
- Ράπτης Μ., 1997, *Τα μαρτυρικά γραμμοχώρια της Καστοριάς (Σλιμνίτσα, Μονόπουλο, Γιαννοχώρι, Λειβαδοτόπι, Καλή βρύση)*, Αθήνα.
- Ρόκου Β., 2007, *Ορεινές κοινωνίες κατά την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας στα Βαλκάνια*, εκδ. Ερωδιός, Θεσσαλονίκη.
- Σάμιος Κ., 1900, *Εικόνες των ελληνικών δασών*, εν Αθήναις.
- Σαράντης Θ., 1977, *Το χωριό Περιβόλι Γρεβενών*, Αθήνα.
- Σιούλης Τ., 2001, «Ηπειρώτες ξυλογλύπτες και Μακεδονική ξυλογλυπτική σχολή» ανάτυπο από *Ηπειρωτικά Χρονικά* 35 (2001), σ. 221-257.
- Σοφιανός Δ., 1993, «Τα ξυλόγλυπτα τέμπλα των Μετεωρίτικων μονών Μεγάλου Μετεώρου (1791) και Αγίου Στεφάνου (1814), έργα Μετσοβιτών μαστόρων», *Πρακτικά Α΄ Συνεδρίου Μετσοβίτικων Σπουδών*(Μέτσοβο 28-30 Σεπτεμβρίου 1991), Αθήνα, σ. 173-215,
- Σταματέλος Δ., 1973, *Το τέμπλο του Άη-Νικόλα στο Γαλαξείδι κι ο τεχνίτης του*, Αθήνα.
- Στεφάνου Αν., 1958, «Η ανασυγκρότηση της Ηπείρου, Γεωγραφική εξάπλωσις και Οικονομική σημασία των δασών της », *Ηπειρωτική Εστία* 69, σ. 142-153.
- Φαλτάιτς Κ., «Η εκμετάλλευσις των Θεσσαλικών δασών και αι σιδηροδρομικαί τραβέρσαι», *Εφημ. Η Εθνική Αθηνών*, ετ. Γ΄(1937-1938) Τευχ. φύλλ. 949, 9-6-1938
- Bodoz J., 1960, «Αι δυνατότητες αναπτύξεως της βιομηχανίας του ξύλου εν Ηπείρω», *Ηπειρωτική Εστία* 101, Ιωάννινα.
- Halstead P., 1996, «Μεσογειακή ορεινή οικονομία στην Πίνδο, μετακινήσεις ανάμεσα στο παρόν και το παρελθόν» στο *Πρακτικά Α΄ Επιστημονικού Συμποσίου. Η επαρχία της*

- Κόνιτσας στο χώρο και το χρόνο*, 12, 13, 14, Μαΐου 1995, Δήμος Κόνιτσας-Πνευματικό Κέντρο Κόνιτσας: σ. 63-70.
- Hammond G. L. N., 1971, *Ήπειρος*, τόμ. Β', μτφ. Αθανασίου Γιάγκα, εκδ. Ηπειρωτική Βιβλιοθήκη, Αθήναι .
- Inalcik H., 1983, *The Emergence of big farms, çiftliks: state, landlords and tenants*, Collection Turcica III, éd. Peeters, Leuvain.
- Pouqueville F.C.H.L., 1994, *Ταξίδι στην Ελλάδα, Ήπειρος*, μτφ. Π. Κώτσου, εκδ. Αφών Τολίδη, Αθήνα.
- , 1826, *Voyage de la Grèce*, vol. 2, chez firmin Didot Père et Fils, Paris²
- Philippson A., 1897, *Thessalien und Epirus, Reisen und forschungen im nördlichen Griechenland*, W.H. Köhl, Berlin.
- Sivignon M., 1968 , «Les pasteures du Pinde septentrionale», *Revue de géographie de Lyon* 43 (1) : 5-43,
- Wace A. – Thompson M., 1989, *Οι νομάδες των Βαλκανίων*, μτφ. Π. Καραγιώργος, εκδ. Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη.

Carpentry activities in the region of Metsovo A historical approach – museums emergence

Th. Dasoulas, Dr Folklore,
Member EDIP, Department of History and Archaeology
University of Ioannina

Abstract

The preindustrial world of Pindos and its presence in the geographical conditions of the mountainous area as well as relevant historical issues have drawn the attention of many scientists for years. The historical paradigm of Metsovo enhanced the understanding of carpentry as an important feature of regional economy that evolved from woodworking art to contemporary small industry. Among very few cases in mountain regions of Greece, people in Metsovo did not orientate towards a deconstruction of the socioeconomic network during the transition to the modern era. As evidence shows, they had comprised one of the most qualified and well-organised woodworking groups in Greece even from the period of the Ottoman Empire.

Based on this knowledge, it is important to investigate the historical presence of Metsovo group of carpenters. The aim of the present study was twofold. On the one hand, to provide a historical illustration of this group not only as holding an important technical activity but also contributing to the historical and economic reality of Pindos. On the other hand, to suggest a realistic representation of technical and productive systems that goes beyond a typical museum exposition: multiple sighting in different places in Metsovo is expected to promote an active connection and experience of the economical-technological history of mountainous areas in Greece.